

Szabó Márta: Történelmi fogalmak használatának fejlesztése hexagonábrák és önértékelési rendszer segítségével^{1 2}

A fogalmak és kulcsfogalmak használata a hagyományos, Bloom-taxonómia szerinti valamint az újabb, kompetencia-alapú követelményekben is szintezetten, életkoronként, témakörönként más-más szinten várható el. Tehát – akárcsak idegen nyelvek tanításakor – a diákoknak nem szükséges azonnal helyesen használni, fejből pontosan felidézni minden, a tanórán sorra kerülő fogalmat, kulcsfogalmat, ismeretelemet. A fogalmakat – ismeretelemként – felismerni kell tudniuk a diákoknak, a szövegkörnyezet alapján képesnek kell lenniük azonosítani. Csak később kell képesnek lenniük, a tartalmat értelmezni, definiálni, helyesen használni. Ez a folyamat hosszú és időigényes. Ennek során minden fogalomnak több tucatszor, előbb hasonló, majd eltérő kontextusban kell előkerülnie, a diáknak alkalmat kell kapnia, hogy szóban, írásban használja, közben - esetenként hibázva - visszajelzést kapjon, vagy maga korigálja a félreértésből, meg nem értésből, pontatlanságból származó helytelen használatot. A mesterfokú elsajátítás³ egyik alaptulajdonsága, hogy a diákok – különböző tempóban, a saját útjukat járva – a pedagógustól akár személyre is szabott tanulási ösvényeken jutnak el a követelmények teljesítéséhez. Így a hagyományos haranggörbe alakú végeredmény-megoszlás helyett egy jobb irányba eltolódott, elnyújtott haranggörbe formájú eredményeloszlást érnek el⁴, vagyis a diákok nagyobb hányada lesz képes a tanulási folyamat végkimeneténél jó eredményt elérni, és senki vagy csak nagyon kevesen lesznek, akik elégtelen eredményt érnek el. Látható, hogy ehhez az eredményhez személyre szabott, változatos módszertan szükséges, ami legtöbb esetben tanári többletmunkával is járhat, és ez az a folyamat, amely a pedagógusok többsége számára a jelenlegi munkakörülmények között nehezen teljesíthető. Segítséget jelenthet a meglévő taneszközök hatékonyabb, céljainkra szabott felhasználása (online tananyagok, tankönyvek, munkafüzetek), a diákok nagyobb mértékű bevonása („aktivizálása” ahogy én nagyon régen az egyetemen tanultam, ma a nemzetközi szakirodalomban már a bevonódás - involvement), a motiváció növelése⁵, amely lehetővé teszi, hogy a diákok is mozgósítsák tanulási képességeiket, nőjön önbizalmuk, megtalálják, hogy milyen módon tudnak kapcsolódni a tananyaghoz. A bevonódás mélyebb szintje jobb tanulási eredményekhez vezethet – akár lassabban haladó, kisebb tanulási kapacitású diákok esetén is.

A diákok bevonódásának módszertana már rendelkezésre áll, számos kutatás és tanulmány készült⁶, én most ezen a helyen nem szeretnék rá külön kitérni. A kooperatív, játékos, élmény alapú módszerek, a digitális pedagógia eszköztára támogathatja a pedagógusokat ebben.

Amit a munkateher jelentős növelése nélkül is meg lehet tenni, az talán a feladat nehezebbik része, hiszen itt egyfajta szemléletváltásra is szükség lehet. Annak elfogadására és belátására, hogy a diákok nem egyforma ütemben, egyféle módszerrel képesek elsajátítani a tananyagot. Nagy nehézséget okozó tényezők – többek között - az elidegenedettség érzése, a haszonelvű megközelítés révén minden tananyagban csak a hasznos elemek keresése, a haszontalannak

¹ A cikk a TTE által kiírt *Fogalmak fogságában, avagy hogyan tanítsuk az elvont, gyerekek számára sokszor érthetetlen történelmi szakkifejezéseket* című pályázatra készült.

² Leírás és további témák, (a 2012-es tantervek alapján kidolgozott) vázlatok: Leírás:

<https://www.1001tortenet.net/hexagonaacutebraacutek-a-7-osztaacutelyos-horvaacuteth-peacuteter-feacutetele-tankoumlnyvhoumlz.html>

³ mastery learning: <https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/kopatakine-meszaros/5-fejezet>

⁴ Mesterfokú elsajátítás görbéje:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Optimal_instruction.svg#/media/File:Optimal_instruction.svg

⁵ David Stuart Jr. blogja a tanulói motiváció összetevőiről és ezzel kapcsolatos módszerekről:

<https://davestuartjr.com/>

⁶ Gregory M. Walton honlapja: <http://gregorywalton-stanford.weebly.com/>

érzékelt témák iránti közöny a diákok részéről, a részképesség-zavarok, tanulási spektrum-zavarok. Ezek leküzdéséhez a pedagógusnak nemcsak színes módszertani eszköztára, kultúrára van szüksége, hanem lelki erőre, kitartásra, türelemre. A rendszerszintű és visszaélés szerű bánásmód és munkakörülmények ezeket a szükséges eszközöket, tulajdonságokat, pedagógusi erőnőket ássák alá.

A szemléletváltás két fő tényezője a tanár új szerepfelfogásának kialakítása és elfogadása valamint annak a felfogásnak a megváltoztatása, hogy a tanár a tudás kizárólagos vagy fő forrása. Be kell látnunk, hogy ez szinte lehetetlen elvárás a mai helyzetben. A konstruktív pedagógia térnyerésével azonban egyre inkább elfogadottá válik az a gondolkodásmód, amely szerint a pedagógus feladata nem a tudás átadása, nem is valamiféle „tudáscsepegtetés”, „gondolatok elültetése a fejekbe”, hanem a diákok tudásépítésének moderálása, támogatása. Egy kollégám egykor ezt a szerepet – szleng-szerű kifejezéssel – úgy nevezte, hogy ő „tudásnepper”. Ezzel együtt világossá kell válnia, hogy sok múlik a pedagóguson, rajta állhat vagy bukhat a tanulás sikere, de nem feltétlenül a tanári magyarázat és az órai, valamint a házi feladat sikeres kijelölése a célra vezető, hanem sokkal inkább az a figyelem, amit a diákjai fejlődésére tud fordítani, azok a visszajelzések (főleg ezeknek a visszajelzéseknek a sorsa), amelyeket a diákok adnak a tanárnak és a tanár ad a diákoknak. Ha ezek a visszajelzések a kellő időben, a kellő tempóban, a kellő módon érkeznek, akkor történhet meg a mesterfokú elsajátítás.

A fogalmak elsajátítása, ha azt elemzéshez, szintézishez kell felhasználni – a Bloom-taxonómia⁷ szerint is – az egyik legnehezebb feladat, úgy nevezett magasabb rendű gondolkodási művelet („higher order thinking”). Ha ezt követelményrendszerbe ágyazva értelmezzük, akkor látnunk kell, hogy – a követelmények kétdimenziós jellegéből adódóan – az ismeretek szorosan összefonódnak a velük elvégzendő különböző műveletekkel, eljárásokkal. A fogalmak esetén: pl. ki tudja választani felsorolásból, melyik másik fogalom áll legközelebb az elsajátítandó fogalomhoz, igaz-hamis állításokból képes eldönteni, hogy melyik igaz az elsajátítandó fogalomra vonatkoztatva, saját szavaival képes körülírni a fogalom jelentését, képes szöveges vagy képi forrás esetén megnevezni azt a fogalmat, amellyel leginkább értelmezhető az adott forrás, képes a téma kifejtésekor helyesen használni a forrást saját maga által alkotott szövegben. Tehát a képességfejlesztési célként nem tűzhetjük ki a történelmi fogalmak használatát, amíg nem látjuk a követelményeinket szintekre szabva. Melyik szint elérését tűzzük ki diákjaink számára, melyik szint elérése az elégséges, melyik az optimális szint? Lehet, hogy elég, ha a diák „elég jó”? Ha szintekben vagyunk képesek gondolkodni, kisebb léptékű, elérhetőbb, ezáltal motiválóbb célokat tudunk kitűzni a lemaradó diákjaink elé, de nem maradnak kihívások nélkül a gyorsabban haladó, érdeklődőbb diákjaink sem, mert számukra is tudunk mindig magasabb célokat kitűzni. A szintekben gondolkodást jól támogatja pl. a gamifikált értékelési rendszer is, hiszen ennek is összetevője a szintek megszabása.

A fogalmak mesterfokú elsajátítását támogatja a formatív értékelés (alacsony küszöbű mérések, online kvízek), amely időben, ütemezetten, személyre szabottan tájékoztatja a diákot arról, hogy hol tart épp, a tanulói önértékelés, amely segítségével interiorizálódnak a tanulási célok, a hibázás lehetőségének biztosítása, a hibázás „kultúrája” – az, hogyan bánunk a diákjaink hibáival, ők hogyan bánnak a hibáikkal. Hibázás nélkül nincs tanulás, de ha kinevetik, rossz osztályzatokkal, fekete pontokkal büntetik a hibákat, akkor próbálkozás sem lesz, és így elmarad a kívánatos tanulás.⁸

⁷ Bloom-taxonómia: ld. http://epa.oszk.hu/00900/00997/00037/pdf/EPA00997_letunk_2015_4_067-073.pdf

⁸ Hiba nélkül nincs tanulás. Szabóné Mojzes Angelika: A pozitív hibakultúra modelljének adaptálása a magyar közoktatási rendszerhez. <https://journals.lib.pte.hu/index.php/tm/article/view/5132> valamint: Történekm hibák. blog.jvoeipitok.hu

Az új fogalmak bevezetéséhez számos jógyakorlatot, tippet szolgáltató az idegen nyelvek tanításának módszertana. Ez alapján az új szavak, fogalmak induktív elsajátítása a célravezetőbb – a diákok – az előzetes ismeretek felidézésén, a különböző észlelési csatornákon keresztül kapnak információkat az új szókincsről: helyzetbe, szövegbe ágyazva, képpel, érzékszerveken keresztül kontextualizálva, előzetes (megértési) tehermentesítéssel⁹.

Az önértékeléshez egyszerű, jól átlátható és könnyen használható eszközrendszert biztosít az ún. „Solo taxonomy”¹⁰. Ez az eszközrendszer a tanulási eredmények megbízható, üzembiztos és egyszerű modelljét szolgáltatja – az értés három szintjét különböztetve meg: felületes, mély és konceptuális. Ennek megfelelően az elsajátítás öt szintje: struktúra előtti (prestrukturális), unisstrukturális, multistrukturális, szoros kapcsolatot létesítő (relational) és kiszélesített absztrakt (extended abstract). E szintek jelentése a megnevezésük alapján is sejthető, a részletes magyarázatot megtaláljuk a módszert bemutató honlapon.¹¹ A SOLO-taxonómia átgondolt alkalmazása növelheti a diákok bevonódását, tanulási módszereik finomodását, tudatossági szintjét. Az általam bemutatott tanóra egy alapvázlat – az önálló feldolgozás helyett az egyes részmódot más módon is feldolgozhatjuk, forrással, kvízzel, animációval – az osztályunk arculatának, attitűdjeinek ismeretében. A lényeg, hogy minden diák a tanóra elején lehetőséget kapjon a saját tudásának felbecsülésére, óra közben értékelhető, ön-, társ- és/vagy tanári értékelés nyomán kimutatható, látható eredményre vezető mikrotevékenységekre, majd az óra végén az összefüggések önálló felfedezésére – bármilyen egyszerű, akár hasonlóságon, párhuzamokon, személyek azonosságán alapuló összefüggések legyenek is azok. E felismerések a diák saját felismerései lesznek, így biztosítva bevonódásuk és motivációjuk növelését.

A tanóráimon – hatosztályos gimnáziumi osztály hetedik évfolyamán – egy tanéven keresztül használtam ezt a rendszert. Nem minden tanórán, de gyakran, így sok tapasztalatra tettem szert az alkalmazása során. A (még az előző tanterv alapján) kidolgozott vázlataim elérhetők a szakmai honlapomon.

A bemutatott órán a hatalom és az egyén illetve a társadalom viszonyán, a történelmi hagyományok tovább élésén, a közösség és egyén kapcsolatának elemzésén lesz a hangsúly – a kiegyezéshez vezető út bemutatásán keresztül. A középpontban álló fogalmak az ellenállás (aktív és passzív ellenállás), az emigráció és a kiegyezés. Az eseménytörténet megismerése során fontos, hogy a felhasznált szöveg jó minőségű, olvasmányos legyen.




Tanári magyarázat esetén a fogalmak bevezetésének ajánlott algoritmus – a bemutatott órán pl. az egyéni és csoportmunka eredményeinek bemutatását moderáló tanár használhatja a következő eljárást:

- a. a történelmi kontextus bemutatása ismert fogalmak felhasználásával – fontos, hogy ebben a szakaszban olyan szavakat, kifejezéseket használjunk, amelyek nem ismeretlenek a diákjaink számára. A bemutatás során használhatunk egyszerű tanulói visszajelzési mechanizmusokat. Pl. emoji-kártyák felmutatása: 😊 = jól értem, 😐 = valamennyire értem, 😞 egyáltalán nem értem. Ezeket a jeleket a gyerekek nekik kiosztott kis kártyákon maguk is megrajzolhatják. Hasznos lehet, hogy úgy mutassák fel a kártyákat, hogy a társaik azt lehetőleg ne lássák - az osztályközösség minőségétől függően.) (Kivágható kártyákat az 1. sz. melléklet alapján is el lehet készíteni.)

⁹ „Vorentlastung” – aspektedergermanistik.blogspot.com

¹⁰ John Biggs: Towards a model of school based curriculum development and assesment: Using the SOLO Taxonomy. Australian Journal of Education, 33, 149-161

¹¹ <https://pamhook.com/solo-taxonomy/>

- b. Pontos, érthető definícióval összefoglalom az új fogalom jelentését. Fontos, hogy ez a definíció ne tartalmazzon ismeretlen szavakat, a lehető legegyszerűbb kifejezésekkel írjuk körül.
- c. Megkérdem, ismeri-e valaki azt a fogalmat, amelyet körülírtam. Fontos, hogy senki ne kiabálja be a megoldást. Itt is használhatjuk a kártyákat: bizonyos mértékig más jelentéstartalommal:
 = biztos vagyok benne, hogy ismerem,  = sejtem,  = fogalmam sincs.
- d. Egy diák megnevezi a fogalmat – többen is próbálkozhatnak. Lehetőséget adok mindenkinek, hogy egyet értsen vagy vitatkozzon a megszólalóval.
- e. A diákok a füzetükben rögzítik az új fogalom rövid, érthető definícióját.
- f. Gyakorlási lehetőségeket itt nem nevezünk meg, de számos lehetőség van erre: keresztrejtvény, kvíz, interaktív feladatok, miniesszé, kiselőadás¹², vita, felidéztető gyakorlás stb.

A kiegyezés témájának feldolgozásakor – ahogy szinte az összes lecke során – személyes helyzeteket, sorsokat, egyéni történeteket állítok középpontba. A tanóra kezdetén is kiindulhatunk a szabadságharc résztvevőinek sorsából: felidézhetjük az aradi vértanúk sorsát, az emigráció történetét, Ferenc József kísérleteit hatalma megszilárdítására stb.

Egy tanórán nem érdemes, nem is szabad 3-5 fogalomnál több új fogalmat bevezetni, mert ennél többet nem lehet megérteni, begyakorolni, elmélyíteni.

A SOLO-taxonómián alapuló módszerek alapján az alábbi algoritmus szerint használtam a bemutatott módszert:

1. A tanóra elején a diákok egy sablon segítségével megrajzolják a méhsejt-ábrát a füzetükbe. Az ábra fölé kerül a füzetben a cím, az egyes hatszögekbe az órára tervezett lecke tematikus egységei - általában hat részre szoktam darabolni. A felső középső hatszögbe írjuk az első címet, majd az óra járásával megegyezően mind a hat altémának egy rövid, találó címet ad a tanár, amelyet mindenki beír a hatszögekbe - úgy, hogy maradjon még hely 3-4 másik kulcsszónak. A digitális pedagógia korában is jelentős szerepet játszanak a kézzel készített ábrák, vázlatok, amit számos kutatás igyekszik – több-kevesebb sikerrel – alátámasztani. A tanulás elmélyítését, a finommotorikai mozgások és a kognitív tevékenység összehangolásával mélyebb megértést, tartósabb tanulást, erősebb kapcsolódást tulajdonítanak neki. Gyakran már az offline tevékenység nagyobb újdonságot jelent a gyerekek számára, mint a megszokottá és időnként unalmassá váló online kvizek.
2. Ezután a tanulók kapnak néhány percet, hogy a jelrendszer segítségével megbecsüljék, hogy az egyes témákról milyen előzetes ismeretekkel rendelkeznek.
3. Az új anyag bemutatása során, az egyes "méhsejtek" témáihoz tartozhat önálló tananyagfeldolgozás tankönyv alapján, tanári elbeszélés, magyarázat, önálló feladat, interaktív feladat. Ennek elvégzése, megoldása után az osztály közösen meghatározza, hogy melyik az a 3-4 kulcsszó (évszám, név, fogalom stb.), amelyeket emlékeztetőül beírunk az egyes méhsejtekbe. Fontos, hogy a letölthető hexagon-ábrák középső részében olvasható tantervi elemek szerepeljenek valamelyik mezőben - ezeket a gyerekeknek nem kell beírniuk a saját méhsejt-ábrájuk közepébe - oda más fog kerülni...
4. Az óra végén a teljes hexagon-ábránk ki van töltve. Az utolsó néhány percben a diákok újra önálló (vagy páros) feladatként összefüggéseket, ellentéteket, kapcsolatokat keresnek az egyes altémák illetve az altémákhoz tartozó kulcsszavak között, és ezt nyilakkal jelölik (a

¹² 1001tortenet.net – pecha kucha-formátum alkalmazásáról itt írtam egy rövid blogbejegyzést:

<https://www.1001tortenet.net/frissensuumltek-blog/2022-marcius-24-negyvennegyedik-kiseloadasok-pechakucha-formatumban>

jelmagyarázatnak megfelelően). A mellékelt prezentációt kivetítve – interaktív táblán egyszerűbben, vetítőlappal körülményesebben ki is vetíthetjük a kitöltött ábrát.

5. Elég 1-3 összefüggést mutató jelet berajzolni. Ha van időnk, akkor a gyerekek beszámolják a nyilatkat, és rövid (egymondatos) magyarázatot írnak hozzájuk. Néhányat megbeszélünk közösen. Ha még mindig van időnk, a középső méhsejtbe a diákok rövid emlékeztetőt, tanulságot fogalmaznak meg az óra témájával kapcsolatban.

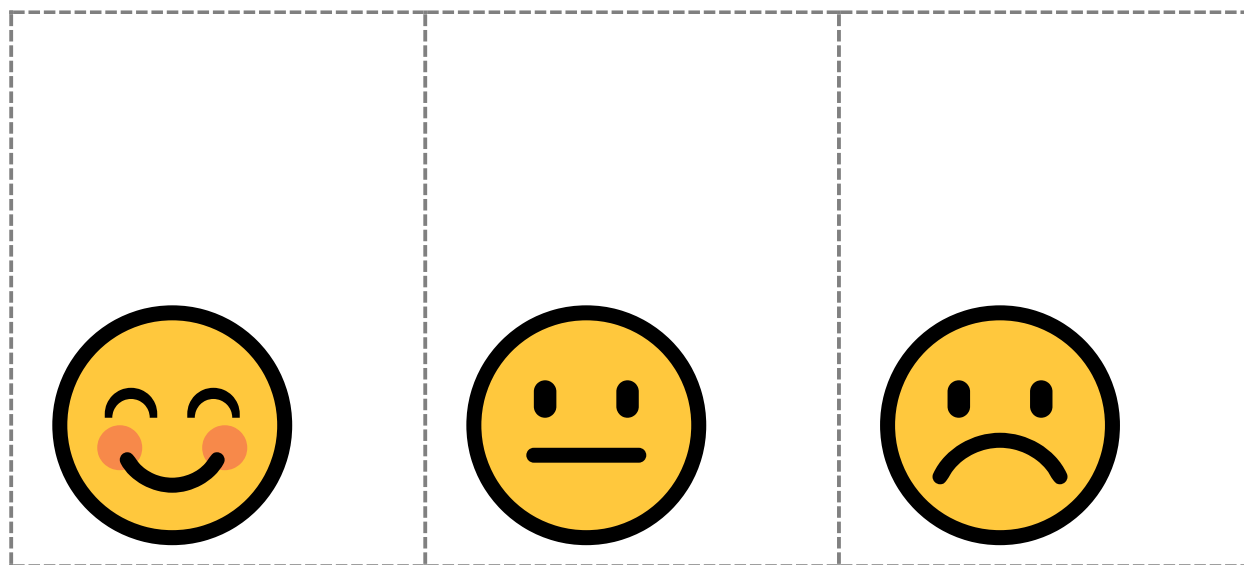
Végül, folyamatosan tartsuk szem előtt, hogy miért tanítunk történelmet, miért járunk egyáltalán iskolába – ennek a célnak elérhetőnek, személyközelinek, átláthatónak, elfogadhatónak kell lennie minden érintett számára, ezért elsősorban az óra a gyerekek életéről szól, akármi is az óra témája.

Mellékletek

A tanóra során kivetíthető prezentáció letölthető az [1001tortenet.net](https://www.1001tortenet.net) szakmai honlapomról.¹³ (Minden hivatkozott link utolsó letöltésének időpontja ebben a cikkben: 2022. szeptember 25.)

Melléklet 1.

Kivágható tanulói visszajelző kártyák



¹³ <https://www.1001tortenet.net/hexagonaacutebraacutek-a-7-osztaacuteelyos-horvaacuteh-peacutele-tankoumlnyvhoumlz.html>

Melléklet 2.

Hexagonábra – sablonként is felhasználható.

Ha sablonként kivágjuk, akkor a középső hatszöget is ki kell vágni, mert így tudják a gyerekek jól körülrajzolni. (A hatszögek hiányzó vonalait a sablon körülrajzolása után szabad kézzel be tudják húzni a gyerekek.)

